

ВІДГУК

рецензента

на дисертацію Воронської Наталії Олександрівни

«Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності підлітків в інклюзивному освітньому просторі», представлену до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У дисертаційному дослідженні авторка розглядає актуальне питання, яке відповідає сучасним викликам суспільства та освітньої системи, а саме проблему психологічних особливостей розвитку комунікативної компетентності підлітків в інклюзивному освітньому просторі. Інклюзивна освіта в сучасних умовах розвитку українського суспільства потребує ґрунтовного наукового обґрунтування ефективних шляхів соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Особливості підліткового віку, зокрема значення спілкування у процесах соціалізації, роблять це дослідження значущим для формування інноваційних підходів до забезпечення рівного доступу до освіти. Відповідність роботи сучасним викликам інклюзії та соціалізації підлітків підкреслює її практичну цінність.

Незважаючи на вагомий внесок вітчизняних і зарубіжних науковців у розвиток інклюзивної освіти, питання вдосконалення комунікативних навичок підлітків у межах інклюзії залишаються малоопрацьованими. Тому тема дослідження є своєчасною та перспективною, спрямованою на гармонізацію освітнього середовища і формування демократичного суспільства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Наукові положення та висновки, сформульовані у дисертації Наталії Олександрівни Воронської, мають високий рівень обґрунтованості. Це досягається завдяки логічній структурі роботи, послідовності викладу матеріалу, використанню валідних методів дослідження, а також ретельному аналізу отриманих даних.

Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі висвітлено актуальність проблеми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, а також наведено інформацію про апробацію та впровадження основних положень роботи.

Дослідження вирізняється логічністю й чіткістю виконання на всіх етапах, починаючи від обґрунтування наукового апарату до представлення висновків. Усі структурні частини узгоджуються між собою та відповідають поставленим меті й завданням.

У першому розділі представлено теоретичний аналіз наукових праць і досліджень, присвячених проблемі розвитку комунікативної компетентності підлітків в інклюзивному освітньому просторі. Авторкою ретельно розглянуто сучасні підходи до визначення сутності поняття «комунікативна компетентність», проаналізовано психологічні особливості спілкування підлітків із різними нозологіями та виокремлено основні труднощі, з якими вони стикаються під час взаємодії. Дисертантка застосовує комплексний підхід до аналізу комунікативної компетентності підлітків, інтегруючи сучасні концепції інклюзивної освіти, соціальної психології та теорії емоційного інтелекту. Привертає увагу запропонована класифікація показників розвитку комунікативної компетентності, яка відображає системний підхід до проблеми дослідження.

Висновки щодо впливу особистісних рис, групових характеристик і міжособистісної взаємодії на розвиток комунікативної компетентності підлітків базуються на широкому аналізі наукових джерел.

Другий розділ дисертаційного дослідження «Експериментальне дослідження особливостей розвитку комунікативної компетентності підлітків в інклюзивних класах» містить ґрунтовний аналіз результатів констатувального етапу дослідження. Для верифікації теоретичних положень використано різноманітні діагностичні методики, зокрема тестування емоційного інтелекту, оцінку доброзичливості, соціометрію, що дозволило комплексно оцінити стан

розвитку комунікативної компетентності. До експерименту залучено репрезентативну вибірку підлітків з типовим розвитком та особливими освітніми потребами, що підвищує достовірність результатів.

Авторка ретельно описала стан розвитку показників комунікативної компетентності. Особливу увагу приділено рівню розвитку емоційного інтелекту, який виявився недостатнім, із найбільшими труднощами у сфері керування емоціями. При цьому у підлітків з особливими освітніми потребами вищими були показники емпатії та емоційної обізнаності, тоді як підлітки з типовим розвитком мали вищі результати у сфері самомотивації та розпізнавання емоцій.

Цікавим є спостереження, що з віком високий рівень емоційного інтелекту має тенденцію до зниження за рахунок збільшення середніх показників, що пов'язано з розвитком критичного мислення. Вивчення міжособистісної взаємодії засвідчило недостатній рівень інтерактивної спрямованості на взаємодію, особливо за моделлю «Партнерство». Водночас авторкою виявлено гендерні відмінності: дівчата демонстрували більшу орієнтацію на особистісні інтереси, тоді як хлопці виявляли більшу схильність до маргінальної поведінки.

Дослідження групових характеристик у класах підтвердило, що підлітки з особливими освітніми потребами часто оцінювали психологічну атмосферу як несприятливу, а їхній соціометричний статус був значно нижчим порівняно з підлітками з типовим розвитком. Низький соціометричний статус асоціювався із вищою шкільною тривожністю та підвищеною напругою у взаємодії.

Авторка обґрунтовано дійшла висновку, що розвиток емоційного інтелекту, покращення групової згуртованості, навчання вмінню будувати партнерські відносини та створення психологічної атмосфери продуктивного й дружнього спілкування є ключовими завданнями для підвищення комунікативної компетентності підлітків.

У третьому розділі дисертаційної роботи представлено розробку, обґрунтування та аналіз структури й змісту соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток комунікативної компетентності підлітків в умовах інклюзивного освітнього простору.

Результати формувального експерименту демонструють позитивний вплив програми на розвиток емоційного інтелекту, міжособистісного партнерства, підвищення рівня згуртованості групи та покращення психологічного клімату в експериментальній групі.

Порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп до та після впровадження тренінгу засвідчив значущі зміни. В експериментальній групі після завершення тренінгу спостерігалось покращення показників за більшістю шкал емоційного інтелекту, зокрема суттєве зростання за шкалою «Емпатія». Рівень групової згуртованості підвищився з середнього до вище середнього, а психологічна атмосфера змінилася з нейтральної на сприятливу. Аналіз результатів також підтвердив наявність значущих відмінностей у розвитку комунікативної компетентності між контрольними та експериментальними групами. Зокрема, за трьома з чотирьох ключових показників (емоційний інтелект, групова згуртованість, психологічна атмосфера) було виявлено позитивні зміни, що підтверджується результатами статистичного аналізу. Отримані результати демонструють ефективність розробленої авторкою програми соціально-психологічного тренінгу для розвитку комунікативної компетентності підлітків в інклюзивному освітньому просторі, підкреслюючи її практичну цінність та наукову значущість.

Висновки дисертаційного дослідження є логічними, обґрунтованими та повністю відповідають поставленим завданням і меті роботи. Вони узагальнюють основні результати теоретичного аналізу та емпіричних досліджень, що дозволяє глибше зрозуміти сутність розглянутої проблеми.

Загалом, дисертація Воронської Наталії Олександрівни виконана на високому науковому рівні. Дисертантка проявила самостійність у вирішенні актуального наукового завдання, здійснила глибокий аналіз проблеми та отримала результати, що вирізняються новизною, науковою обґрунтованістю й практичною значущістю.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів. У роботі вперше теоретично обґрунтовано та емпірично верифіковано психологічні

особливості розвитку комунікативної компетентності підлітків в інклюзивному середовищі.

Зокрема, автором:

1. Емпірично визначено показники комунікативної компетентності, які є основою успішного спілкування підлітків в інклюзивному освітньому просторі та потребують розвитку, а саме: рівень емоційного інтелекту, інтерактивна спрямованість на партнерство, групова згуртованість і психологічна атмосфера. Показано, що учні з особливими освітніми потребами мають нижчий соціометричний статус та оцінюють психологічну атмосферу нижче, ніж їх однолітки з типовим розвитком.

Розроблено та перевірено ефективність програми соціально-психологічного тренінгу, яка складається з різноманітних методів групової роботи: дискусії, робота у підгрупах, проєктивні методики, метод незавершених речень, рольові ігри. Здійснено адаптацію низки вправ для забезпечення їх доступності для підлітків з особливими освітніми потребами.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення роботи та отримані в дисертаційному дослідженні результати можуть бути застосовані під час розробки тренінгів, інтерактивних занять, методичних матеріалів в інклюзивному освітньому просторі, під час професійної підготовки й підвищення кваліфікації психологів, педагогів, працівників соціальної сфери, при викладанні навчальних курсів «Спеціальна психологія», «Основи інклюзивної освіти», «Психолого-педагогічний супровід дітей та молоді з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору».

Запропонована авторкою програма соціально-психологічного тренінгу може бути використана як засіб підвищення комунікативної компетентності підлітків практичними психологами, соціальними педагогами закладів загальної середньої освіти в інклюзивних класах.

Повнота вкладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Дисертанткою опубліковано 16 публікацій, із них: 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України; 2 статті – у наукових виданнях, що входять до наукометричної бази Scopus. Аналіз змісту

поданих публікацій підтверджує, що основні положення дисертації викладені у повному обсязі.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Під час викладення результатів дисертаційного дослідження було дотримано принципів академічної доброчесності. У тексті дисертації подано посилання на всі джерела, які не є авторськими, використані як на теоретичному, так і на емпіричному етапах дослідження. Ці висновки підтверджуються результатами перевірки рукопису дисертації за допомогою автоматизованої системи «StrikePlagiarism».

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

1. Потребує прояснення запропоноване здобувачкою визначення «комунікативної компетентності», яке є науково цінним, але доцільно було б детальніше порівняти його з іншими визначеннями в літературі для більшої теоретичної обґрунтованості.

2. Авторка зазначає, що підлітки з особливими освітніми потребами мають нижчий соціометричний статус у класі. Варто було б розширити дискусію про причини такого статусу.

3. Авторка зазначає, що у підлітків дівчат більш розвинена орієнтація на особистісні інтереси, а у юнаків частіше проявляється неконтрольованість та інфантильність. Однак глибший аналіз гендерних відмінностей міг би розкрити додаткові аспекти формування комунікативної компетентності.

4. У тексті дисертації зустрічаються поодинокі орфографічні та стилістичні огріхи.

Зазначені нами міркування та побажання не завадили загальному позитивному сприйняттю даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною; сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Загальний висновок:

Дисертаційна робота Воронської Наталії Олександрівни «Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності підлітків в інклюзивному освітньому просторі» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке за своєю актуальністю, науковою новизною, практичною цінністю та обсягом

виконаної роботи відповідає встановленим вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Воронська Наталія Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології

Запорізького національного університету

Л.І. Залановська

Підпис Л.І. Залановської засвідчую:

доктор історичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
Запорізького національного університету

Ю.О. Каганов